

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA EDEBİYAT:
İSMAİL HABİB'İN TEVFİK FİKRET VE
MEHMED ÂKİF ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ *

Muhammet Sani ADIGÜZEL **

ÖZET

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk edebiyat tarihi kitabı İsmail Habib'in "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" adlı eseridir. Müellifin bu eseri yazma sebebi Cumhuriyet'in kurucusunun da zmnî teyidiyle Tevfik Fikret'in en büyük şair addedildiği bir anekdottur. Bu kanaati benimsemeyen yazar için Tevfik Fikret'in halis Türkçeden uzak olan dili yeni dönem için uygun değildir. Harf inkılabı sonrası, yeni harflerle basılan ilk eser Tevfik Fikret'in İslam geleneğini reddinin en keskin ifadelerini ihtiva eden Tarih-i Kadim'dir. İsmail Habib bu kez, Tevfik Fikret'in ahlakını, Mehmed Âkif'in ahlak anlayışının karşısında konumlandırarak tasdik eder. İsmail Habib'e göre Fikret anılan şüriyle Türk şiirine laikliği getiren ve ümmet zihniyetini defeden şair olarak övgüyü hak etmektedir. Mehmed Âkif'in ahlakın temelini Allah korkusunu olduğu düşüncesi ise İsmail Habib tarafından kabul görmez. Diğer taraftan, İstiklal Marşı'nı Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi'nde anmayan İsmail Habib, Mehmed Âkif'i daha sade ve olgun Türkçesiyle methe layık görecektir. Bu makalede, İsmail Habib'in "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" ve "Edebi Yeniliğimiz" adlı eserleri merkeze alınarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mehmed Âkif ve Tevfik Fikret'e olan bakışının ortaya konulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Cumhuriyet, Edebiyat ve Ahlak, İsmail Habib, Tevfik Fikret, Mehmed Âkif.

Giriş

Cemil Meriç, Fikret ile Âkif hakkındaki yazısına "İki Düşman Kardeş" başlığını koyar.¹ "Bu Ülke" yazarının bu iki kardeşten birini yeniye diğeri ni eskiye bağlamakta zorlanan "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" yazarı

* Araştırma Makalesi. Makalenin geliş tarihi: 07.08.2023 / Kabul tarihi: 04.10.2023

** Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, msadiguzel@fsm.edu.tr, (ORCID ID: 0000-0002-4616-7899).

¹ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, 223.

İsmail Habib'den söz ettiği yazının başlığı ise "Türk Teceddüt Edebiyatı"dır. İsmail Habib'i "Önce Hiciv", "Bize Gelince" başlıkları altında "Mağaradakiler" adlı eserinde yeniden anan Meriç, "Bu Ülke"nin sonuna koyduğu "Kanaviçe" adlı bölümde ise onu kısaca şöyle tanıtır: "İsmail Habib: (1892-1954). Yaşadığı çağın resmî ideolojisini samimiyetle benimseyen "teceddüt" âşığı Osmanlı aydını. "Türk Teceddüt Edebiyatı"nın yol açtığı tartışmaları "Ne Dediler" başlığı altında toplayan İsmail Habib tarafsız bir müşahit, yani bir tarihçi olmak iddiasında değildir. Hâmit'in Makber mukaddimesi, en sevdiği nesir. Çoşkun, serâzât, mesuliyetsiz bir kalem adamı."²

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk edebiyat tarihi kitabı İsmail Habib'in "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" adlı eseridir. İsmail Habib Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatı arasından çıkan bu eserin yazımı ve yayımı konusunda 1928'de yayımlanan bir başka kitabında açıklama yapma gereği duyar:

"Yalnız şunu insafla nazara almalı ki üç sene evvel çıkan, matbaada bir sene tatile uğrayan, bir senede tab'ı hitam bulan eser, bundan altı sene evvel Ankara'da yazılmaya başlanmış ve bir sene bitmeden bitirilmişti. O zaman Ankara'da bir kitap için ne kadar menâbi ve vesâik bulunmak kabilsen onlar bulundu."³

İsmail Habib, 11 yıllık edebiyat öğretmeni iken, 1923'te yazmaya başladığı ve baskı tarihi 1924 olan "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" adlı eserin sonuna koyduğu "Bir İki Satır" başlıklı notun altına, 28 Ağustos 1925 tarihini düşer. Böyle bir notun düşülme sebebi kitaptaki "geçenlerde...", birkaç ay evvel", "geçen sene" gibi zaman bildiren ifadelerin "bundan bir buçuk, iki sene evvel" olarak düşünülmesi gereğidir. Bir devlet kitabı olan kitabın basılmasındaki sekiz dokuz aylık gecikme ise, biri Cumhuriyet'in ilanından önce ve diğeri Cumhuriyet'in ilanından sonra iki dönem Maarif Vekili olan İsmail Safa Bey'in (Özler) vekâletinin sonlarına doğru matbaaya verilmesi ve Köprülüzade Mehmed Fuad Bey'in (Fuat Köprülü)

² Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, 317-318.

³ İsmail Habib, *Neler Dediler: "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" Hakkında Tenkitler ve Cevaplar*, Akşam Matbaası, İstanbul 1928, 9.

müsteşarlığı zamanında, daha sonra adı Devlet Matbaası olan Matbaa-i Amire'de, mektep kitaplarının basılmasından kaynaklanmıştır.⁴

Kitap yayımlandığında Edirne Maarif Müdürü olan İsmail Habip, daha sonraları Antalya ve Adana'da benzer görevlerde, Maarif Eminliği görevinde bulundu. Bir başka benzerlik de, "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" adlı eserinin sonundaki "Bir İki Satır" başlıklı notun altına Edirne'de atılan tarihle (28 Ağustos 1925), bu eser hakkında üç yıl sonra yazdığı "Neler Dediler: 'Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi' Hakkında Tenkitler ve Cevaplar" eserinin başındaki "Bu Kitap Niye Yazıldı" yazındaki Adana'da atılan tarih (28 Ağustos 1928), arasındaki benzerliktir.⁵ İki kitap arasında kurulan bu benzerliğin birçok sebebi olabileceği gibi yazarın tanınmasına yol açan bir eser ve onunla ilgili yazılan başka bir eser arasında bağ kurulmak istenmesi de olabilir.

İsmail Habip'in aralarındaki benzerliğe dikkat çekilen 28 Ağustos 1928 tarihini attığı "Neler Dediler: 'Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi' Hakkında Tenkitler ve Cevaplar" adlı eser ile 28 Ağustos 1925 tarihini attığı "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde atılan tarihlerden başka tarihler de atılabilir. Mesela bir tarih kitabı, edebiyat tarihi kitabı olan "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" adlı eserin, özellikle "Bugünün Edebiyatı" bölümünde, "Temaşa, Mizah, Hitabet" başlığı altında "Gazi Paşa" ilgili yapılan "Geçen sene on iki günlük Adana seyahatinde on beş nutuk söyledi. Her nutkunu kendinden evvel söylenen bir nutka cevaben söylüyordu. Dikkatle dinliyor, bir iki dakika düşünüyor. O bir iki dakikadan bir iki saatin ilhamı akacaktır! Dikkat ediyorum, cevap verdiği nutukta ya çok hoşuna gideceği, yahut nefret edeceği nokta varsa o zaman sözü büsbütün bir kudret oluyor."⁶ şeklinde yapılan açıklama için Mart 1923 tarihi düşülebilir. Yine aynı bölümdeki, "Tenkit ve İlim" başlığı altında Ziya Gökalp'ın ölümüyle ilgili yapılan "Ne yazık, hayatında yazılan bu satırlar, şimdi matbu olarak geldiği vakit onu çoktan hayattan ayrılmış görüyor. O zaman bu cümledeki söz mecazdı. Şimdi feci bir hakikattir. Ona ölmüş derken

⁴ İsmail Habip, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatı Matbaa-i Amire, İstanbul 1924, 691.

⁵ İsmail Habip, *Neler Dediler: "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" Hakkında Tenkitler ve Cevaplar*, Akşam Matbaası, İstanbul 1928, 10.

⁶ İsmail Habip, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatı Matbaa-i Amire, İstanbul 1924, 682.

sanıyorum ki kelime isyan ediyor. Hayatta yaşayan ne kadar ölü, ölümden dinlenen ne kadar yaşayan var. Yukardaki satırları yazarken o “rahmetli” değil, fakat rahmetti. Şimdi bu satırları yazarken düşünüyorum ki o yine hepimize rahmet oluyor, demek ki “rahmetli” değil, ölünün diriliğini, vefatının ebediyetini şu anda daha iyi anlıyordum.” şeklindeki açıklama için de 25 Ekim 1924 tarihi verilebilir.

Hem Ankara Erkek Lisesi Edebiyat Muallimi hem 1922 Aralık’tan itibaren Yunus Nadi’nin çıkardığı Yeni Gün gazetesi yazarı hem de Yeni Gün gazetesinin ve Anadolu Ajansının muhabiri olan İsmail Habib, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Adana, Mersin, Konya illerini kapsayan ve 12 gün süren seyahatine katılır ve “Türk Teceddüd Edebiyat Tarihi”ni yazmaya bu seyahatte, 17 Mart 1923 tarihinde, Tarsus’ta karar verir.

“Adana seyahati zamanı. 1923 martının 17’nci cumartesi günü öğleye kadar Mersin’de çok sinirlenip öfkelenen Gazi Mustafa Kemal Paşa öğleden sonra Tarsus’ta, Suphi Paşa fabrikasının çağlayanlı bahçesinde çok neşelidir. Zeybek oyunlarını oynatıyor, şarkılar söyletiyor, şiirler okutuyor. Ben de Nazım Hikmet’in İstiklâl cengine ait “Kırk haramiler” şiirini okumuştum. Birdenbire Gazi Paşa’nın şöyle bir sualine hedef oluyorum: “Söyle bakayım İsmail Habib, bizim en büyük şairimiz kimdir?” İsalet ettiremezsem başıma iş açarım endişesiyle olacak, “Vallahi Paşam, dedim, kadınların kendileri de şiir olduğu için şairden en iyi onlar anlar, seyahatin başından beri merak ediyorum, acaba Lâtife Hanımefendi en çok hangi şairimizi beğeniyor?”

Atatürk refikasına dönüp “Sahi, sence en büyük şairimiz kimdir?” deyince Hanımefendiye verdiğim pasla kendimi kurtardığıma sevindim amma Lâtife Hanım’ın hiç tereddüde lüzum görmeden: “Bunda şüphe mi var Paşam, en büyük şairimiz elbet Tefvik Fikret’tir.” diye verdiği cevabı Gazi’nin de kabul etmiş görünmesi beni tasalı tasalı düşündürdü. “Halis Türkçe” namına içimde bir şey kırılmıştı.

(...)

Tarsus’taki sahneden on yıl önce dilden yabancı kelimeler atılmak suretiyle Türkçe kapitülasyonlardan kurtuldu. Tarsus’taki bahçede: “Artık Serveti Fünuncuların o lügatli terkipli sun’î dili çoktan yıkılmıştır.”

⁷ İsmail Habib, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatı Matbaa-i Amire, İstanbul 1924, 685.

diyemezdim. Zaten o yıkılışın tam olmadığı o bahçeden bile belliydi. Hâlâ Cenab ve Nazif en büyük nâsir, Fikret en büyük şair öyle mi? Öyleyse gençliği Serveti Fünun'un lisanından kurtarmak için var gücümüzle savaşmak gerek. Kastamonu'daki intihab vazifem bitip de Ankara'ya döndüğüm zaman hemen o yıl, 1923 de, ilk eserimi yazmaya koyuluyorum. İçimde yalnız şevk değil, hınc da var. İşte yedi yüz sahifelik "Türk teceddüt edebiyatı tarihi" o hıncı meydana geldi."⁸

Tevfik Fikret

Kırşehirlioğlu, İsmail Habib'in "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" kitabını yazmaya karar verdiği o hıncın kahramanı Tevfik Fikret'in, bir ülkeden diğerine geçer gibi, bir okuldan diğerine, Galatasaray Lisesinden Robert Koleji'ne geçerken, "Sa'y ve irfânım tebdil-i tâb'ıyyet etti." cümlesini sarfettiği okul hakkında, 1963'te yayımlanan eserinde, "Türkiye'deki Amerikan kültürü ve tesirinin müşahhas ve muazzam bir numunesi olan bu Kolejin yüz seneye yaklaşan bir mazisi vardır."⁹ bilgisini vermektedir. Kırşehirlioğlu'nun, Osman Ergin'in "Türk Maarif Tarihi" adlı eserinden naklen verdiği bilgiye göre, Bebek semineri adıyla, Bebek'te küçük bir evde, Eylül 1863 (1279) tarihinde açılan bu okulun arsasını Amerikalılara Ahmet Vefik Paşa satmıştır. Hamlin adında bir misyonerin gayretleriyle açılan okulun bütün masrafları Fransalı Roçild ailesine mensup Newyork tacirlerinden Mr. Christopher Rinlender Robert tarafından karşılanmış ve servetinin beşte birini Koleje bağışlayan Robert'in 1878'de ölmesiyle Bebek'te, Rumeli Hisarı üzerinde muhteşem ve muazzam binalar yükselmiştir. Daha önce "Amerikan Koleji" olarak faaliyet gösteren okula daha sonra bu muhteşem ve muazzam binaları yükselten Robert'in adı verilmiş ve okul onun ölüm tarihinden, 1878'den itibaren Robert Koleji adını almıştır. Mühendislik kısmı 1902'de yapılmış olan okulun kütüphane ve idare binası da o okulda okumuş ve Amerika'da zengin olmuş bir Rum'un verdiği parayla yapılmıştır.¹⁰

Kırşehirlioğlu'nun, Dr. Schaufer'in ağzından, "Bebek seminerinde evvelce camide ibadet eden beş talebe şimdi Hz. İsa'ya duaya hazırlanıyor. Bunlardan biri bir Türk mektebi mezunu olup, seminerde Türkçe

⁸ İsmail Habib Sevük, *Dil Da'vâsı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1949, 24-25.

⁹ E. Kırşehirlioğlu, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1963, 46.

¹⁰ E. Kırşehirlioğlu, *a.g.e.*, 48.

muallimidir.”¹¹ şeklinde doğrudan ve yine okula adı verilen Robert’ten “Sultan Mehmed İstanbul’u nasıl Rumelihisarı’nı yaptırarak fethetti ise kendisinin de oradan aynı şehri manevi-kültürel yoldan fethedeceğini düşünerek fatihane bir jestle mektebin Bebek sırtlarında açılmasında ısrar etmiştir.”¹² şeklinde dolaylı olarak yaptığı nakiller kayda değerdir.

Yine kayda değer başka bir husus da Robert Koleji gibi Tevfik Fikret’in Aşiyân’ının da Rumeli Hisarı’na yapılmış olmasıdır. Aşiyân sadece Hisar’a yapılmakla kalmamış aynı zamanda Koleje bir köprüyle bağlanmıştır. Bu bağlantı Mehmed Âkif’in bir şiirine “Şimdi Allah’a söver... / Sonra biraz bol para ver: Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder!”¹³ şeklinde yansımıştır. Ancak Beşir Ayvazoğlu “Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim târim” alt başlıklı “Fikret” kitabını, 700 sayfalık kitabın âdetâ bir özeti hükmündeki şu cümleyle bitirir: “Fikret “Protestanlara zangoçluk” etmiş değildi elbette, fakat oğlu Protestan rahibi oldu.”¹⁴

Köprülüzade Mehmed Fuad 1918’de, Tevfik Fikret hakkında “Tevfik Fikret ve Ahlakı” adlı kitabını yayımlar. Köprülüzade kitabında “Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim târim” diyen şairin “Sis” ve “Bir Lâhza-i Taahhur” şiirlerini Aşiyân siperinden, daha doğrusu “Robert Kolejinin istibdat idaresi için geçilmesi imkânsız duvarları arkasında”n İstanbul’a atılan birer bomba olarak niteler. “Türk Edebiyatı Tarihi” (1926) yazarı, Robert’in, “Fatih Sultan Mehmed İstanbul’u nasıl Rumeli Hisarı’nı yaptırarak fethetti ise ben de aynı şehri oradan manevi - kültürel yoldan fethedeceğim.” sözünü ve Atatürk’ün “Sahi, sence en büyük şairimiz kimdir?” sorusuna Latife Hanım’ın verdiği “Bunda şüphe mi var Paşam, en büyük şairimiz elbet Tevfik Fikret’tir.” cevabının kaynağının ne olduğunu hatırlatan bu bombaların atılmasından hiç ama hiç şikayetçi olmadığı gibi tam aksine atılmasına tanık olduğu bu bombalardan sitayişle söz eder:

“İşte Fikret uzun seneler zımnî bir lisanla, anlaşılmayacak temâsillerin gölgesine saklanarak çıkardığı feryatları daha uzun müddet bağrında saklayamadı; ve nihayet, senelerce gençliğin ruhuna mukaddes bir deva, bir

¹¹ E. Kırşehirlioğlu, *a.g.e.*, 50-51.

¹² E. Kırşehirlioğlu, *a.g.e.*, 49.

¹³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, haz. Necmettin Türinay, TBMM Yayınları, Ankara 2021, 519.

¹⁴ Beşir Ayvazoğlu, *Fikret*, Everest Yayınları, İstanbul 2021, 625.

teselli olan meşhur “Sis” manzumesi, Hisar’ın yeşil sırtlarından müntakim bir bomba gibi İstanbul’un lâkayt ve miskin semasına düşünce, bütün Türk gençliği İlahî bir ra’şe ile sarsıldı. Artık Robert Kolejinin istibdat idaresi için geçilmesi imkânsız duvarları arkasında vatanın mukadderatına ağlayan, vatan düşmanlarına lanet yıldırımları saçabilen bir şair yaşadığını biliyorduk. Yıldız’ın üniformalı, silahlı, toplu tüfekli azamet ve ceberutuna karşı, Hisar tepesindeki Aşiyandan çok mütevazı, basit bir hayat geçiren büyük şair, eğilmeyen bir azmin ve yenilmeyen bir namusun Yıldız’dan çok daha muazzam bir timsaliydi. “Sis” manzumesinden sonra, inkılabın ilanına kadar geçen altı yedi sene zarfında Hisar sırtlarından birkaç lanet nidası daha duyduk, bilhassa, “Bir Lâhza-i Taahhur” o zamanki gençlik âleminde, Abdülhamid’e isabet etmeyen bombadan daha müthiş bir tarakka ile infilâk etmişti...”¹⁵

Köprülüzade Mehmed Fuad gibi İsmail Habib de Tevfik Fikret’i ahlaklı bulur. İsmail Habib’e göre; “Târih-i Kâdim” şiirinde, “Yırtılır, ey kitâb-ı köhne yarın / medfen-i fikr olan sahîfaların! *Ey köhne kitap, fikirlere birer mezar olan sahîfelerin yarın yırtılacaktır!*”¹⁶ diyen ve “Molla Sırât’a” sözüyle Mehmed Âkif’e ithaf ettiği ve “Ben ki, üç beş pulu tercihinden / Protestan’lara zongoçluk eden / şâirim...” diye başladığı “Târih-i Kadîm’e Zeyl” şiirinde; “Doğruluk, hubb-i vefa, mahviyyet, / Merhamet, hayr ü hammiyet, nisfet; / sonra, işte şâire “zangoc” dememek.../ İşte vicdanuma bunlar mahrek.” *İnsanlıkta doğruluk, vefâkâr sevgi, alçak-gönüllülük, merhamet etme, hayır ve hakimiyet, insaf varken bir şâire zangoç dememek gerekti. İşte vicdanımı bunlar harekete getirdi.*”¹⁷ diye kendini savunan Tevfik Fikret ahlaklıdır. İsmail Habib’in ahlak anlayışı bakımından Mehmed Âkif’i yanlış ama Tevfik Fikret’i doğru bulduğu aşağıdaki satırlar bu bağlamda okunabilir:

“Bizce onun [Mehmed Âkif’in] kanaati doğru olmayabilir, fakat onun kanaati kendince doğrudur. İnanıldığı şeyin doğru olmadığını ispat edebiliriz, fakat inanmadığına inanmış göründüğünü ispat imkânı olmaz. O, hakikati söyledi, söylediği hakikat olmasa da. İşte onun felsefe mihveri

¹⁵ Köprülüzade Mehmed Fuad, *Tevfik Fikret ve Ahlakı*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1918, 20-21.

¹⁶ Tevfik Fikret, *Rûbâb-ı Şikeste*, Tertip ve telif eden Fahri Uzun, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1973, 22-23.

¹⁷ Tevfik Fikret, *a.g.e.*, 380-381.

dindir; ve onun dindeki mihveri de Allah korkusudur. Eğer insanlarda Allah korkusu yoksa insanlığın hiçbir meziyeti kalmaz, Ahlâk dediğimiz şey ne ilimden, ne irfandan, ne vicdandan, hiçbir şeyden değil yalnız Allah korkusundan çıkıyor, o korkuyu insanlardan alınız; artık irfanın da vicdanın da, hiçbir şeyin de tesiri kalmaz; artık insanlık o derece alçalır ki, hayvan derecesine iner, hayır, insandan daha da aşağıya:

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır;

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân'ın

Ne irfanın kalır tesiri, kat'iyen, ne vicdanın.

Hayat artık behîmîdir... Hayır ondan da alçaktır...

Şairin idealindeki bütün hata buradadır. Milletleri yükselten sadece Allah korkusu değil; asıl mefkûre birliğidir. Eski Yunan medeniyeti Allah korkusu sayesinde parlamadı. Romalıların cihangirliği ile dinin hiç alakası yok. Eski İslâmların şevketi bile yalnız dinden değil, bir gaye uğrunda birleşmelerinden doğdu. Bir milletin efradı beyninde dimağlar ayrı ayrı düşünebilir; fakat kalpler bir idealde beraberse korku yoktur. Bugünkü medenî milletlerin kuvvetlerini dimağların irfanı ile kalplerin ittihadında buluyoruz.

Sonra ferdî ahlâkı da sırf Allah korkusuna isnat ettirmek o kadar sağlam bir ahlâk kurmak olmasa gerektir. Hakikaten faziletli fert fazileti insiyakî ve gayrişuuri olarak yapar. Ne Allah'tan korktuğu, ne cehennemde yanacağı için değil; Allah'ın lûtuflarına mazhar olarak cennetin nimetlerine nail olacağı için de değil; o fazileti ruhunun tabî bir vazifesi şeklinde yapar. Mehmed Âkif'in Allah'ını arşü ferşile göçürmek isteyen Tefvik Fikret ferden bu cemiyetin en faziletli adamlarındandı."¹⁸

İsmail Habib, Mehmed Âkif'in bir ayetin, Âl-i İmran suresi, 102. ayetin, "Ey Müslümanlar, Allah'tan nasıl korkmak lâzımsa öylece korkunuz..." mealindeki ayetin manzum tefsiri durumundaki mısralarını eleştiri konusu yapmış ve bu ayetin tam hilafındaki birinin ahlaklı olabileceği konusuna da Tefvik Fikret'i örnek vermiştir. Çotuksöken'in "Kemalist Aydınlanmacılar köklerinin bir bölümünün Tefvik Fikret'in eserlerinde ve mücadelesinde

¹⁸ İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz*, İkinci Kısım. Devlet Matbaası, İstanbul 1932, 283-284.

yattığını iyi biliyorlardı. 1928 yılında Latin harflerine geçildikten sonra, Latin harfleriyle basılan ilk kitap olma onurunu Fikret'in Tarih-i Kadim'i ile Doksan Beşe Doğru şiirlerine veriyorlardı."¹⁹ şeklinde yaptığı tespitte geçen onurun sahibi Hasan-Âli'dir. Hasan-Âli, İsmail Habib'in 1932'de verdiği "Mehmed Âkif'in Allah'ını arşü ferşile göçürmek isteyen Tevfik Fikret ferden bu cemiyetin en faziletli adamlarındandı." şeklinde hükmü, ondan beş yıl önce, 1928'de, Harf İnkılâbı dolayısıyla yayımladığı ve kendisinin de bir şiirinin yer aldığı Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kadim'i ile Doksan Beşe Doğru" kitabının başına koyduğu takdim mahiyetindeki yazısında, neredeyse hemen aynı kelimelerle, "Tarih-i Kadim" şiirinin sonundaki "Sen / Göçüyorsun da Arş ü Ferş'inle / Yok tabi'atda bir inilti bile."²⁰ mısralarına istinaden verir: "Doksan beşe doğru" ile "Tarihi Kadim", yerdeki taçla gökteki tahtın müteceviz tehâkkümüne baş kaldıran bir tuğyandır."²¹

İsmail Habib ise, meseleyi laiklik açısından görür. İstanbul Devlet Matbaası'nda 1932 yılında basılan Lise Kitapları: III. Sınıf Edebî Yeniliğimiz adlı ders kitabında "Tarih-i Kadim" şiirinden yaptığı "Din şehit ister, asuman kurban" mısrayla başladığı ve "Yırtılır, ey kitab-ı köhne yarın / Medfen-i fikr olan sahifelerin! beytinin de bulunduğu alıntıyı "Yok tabiatte bir inilti bile!" mısrayla bitirir:

"Din şehit ister, asuman kurban,
Her zaman her tarafta kan, kan, kan!

[...]

Biz sabah isteriz sabah, o uzun
Geceler naimine hayr olsun!

[...]

Yıkıl ey köhne taht-ı istiklâl
Zir-i kahrında inliyor ensâl!

[...]

¹⁹ Betül Çotuksöken, "Tarih-i Kadim'e Göre Tevfik Fikret ve Tarih", haz. B. Sadık Albayrak, *Nihat Ateş: Tevfik Fikret, Savaşmı Bir Şairin Portresi*, Türkiye Yazarlar Sendikası Yayınları, İstanbul 2001, 139.

²⁰ Tevfik Fikret, *a.g.e.*, 30.

²¹ Hasan-Âli Yücel, *Tarihi Kadim Doksan Beşe Doğru*. haz. Canan Yücel Eronat, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, v.

Ne şikâyet ne kahr-ı istibdat,
Ben benim, sen de sen, ne -Rab, ne ibat!

[...]

Yırtılır, ey kitab-ı köhne yarın
Medfen-i fikr olan sahifelerin!

[...]

Ben ki hepsinden ıstıbah ederim,
Kime sorsam diyor ki yok haberim!

[...]

Şüphe bir nura doğru koşmaktır
Hakkı tenvir ukul için haktır.

[...]

İşte en zorlu hasmın ey Hallâk,
Seni karşında eyliyor ihnâk!

[...]

Göçüyorsun da Arş ü Ferş'inle
Yok tabiatte bir inilti bile!"²²

İsmail Habîb bu mısraların yer aldığı "Tarih-i Kadim" şiirini Tevfik Fikret'in Türk edebiyatına yaptığı büyük hizmet olarak değerlendirir. Ona göre Tevfik Fikret Türk şiirine lâikliği getirmiş ve Türk şiirinden ümmet zihniyetini tamamen götürmüştür:

"Fikret'in edebiyatımıza yaptığı mühim bir hizmet de şiirimize laikliği getirmesi ve şiirimizden ümmet zihniyetini tamamen götürmesidir. Tanzimat üstatları bile o zihniyetten hakkıyla kurtulamamışlardı. Fikret'tir ki acem çeşnisini ve ümmet akidesini atarak nazmımızın çehresini şarklılıktan tamamen yalnız bizzat laik ve garplı olmakla iktifa etmedi, kendi şiirimize ümmetçilikten kurtarmakla vazifesini ifa etmiş telâkki eylemedi, aynı zamanda o

²² İsmail Habîb, *Edebî Yeniliğimiz*, İkinci Kısım. Devlet Matbaası, İstanbul 1932, 144-145.

zihniyeti, ve o zihniyete ait bütün akide ve mefhumları yıkamak için taarruza geçti. "Tarih-i Kadim" bu taarruzun mahsulüdür."²³

İsmail Habib'in Tevfik Fikret'in Robert Kolejine yönelik yapılan bir eleştiriye verdiği cevabı da aynı çerçevede değerlendirir. Bu değerlendirme ve değerlendirmeye esas teşkil eden mısralar şöyledir:

"O, Aşiyân'ındaki inzivasından yalnız böyle iktidar mevkiine değil mutaassıplara ve dindarlara karşı da şiddetli manzumelerle mukabele ve savletten geri durmuyordu. Robert Kolejinden şehadetname alan bir Türk gencinin söylediği nutku tahrif ile hükûmete jurnal eden "Salâhi Dede"ye karşı "Hey Teres" hicviyesini yazdı:

Geldi deriden gene bir turfa ses,
Kim bu Salâhi Dede? Öyleyse bes

Biz biliriz onca nedir mültemes
Çekme ol boş çilleyi ümmidi kes:

Şimdi sarık, şimdi külâh, şimdi fes,
Aç başını söyle nesin ey teres!"²⁴

Ahmet Kabaklı, İsmail Habib'in Tevfik Fikret hakkındaki görüşlerine kültür emperyalizmi açısından yaklaşır. Kabaklı, okuyanda Türkiye'deki anti emperyalizmin emperyalizme dâhil olduğu intibai uyandıran "Kültür Emperyalizmi" adını verdiği eserindeki "Kahraman" başlıklı yazıda İsmail Habib'in gazetesinde yazı yazdığı Nadir Nadi vesilesiyle Tevfik Fikret'in ahlakına eleştirel bir yaklaşımda bulunur. Söz konusu yazısının sonunda, ahlaklı olmanın şartlarının ne olduğu anlamında, "Kahraman olmanın şartları mı?" sorusunu soran Kabaklı bu soruya yine kendi şöyle cevap verir:

"Önce bu milletin imanına, tarihine, değerlerine karşı çıkacaksın. Sonra sırtını devrin diktatörüne veya "muteber" zümresine, o da olmazsa "yabancı" bir devlete dayayacaksın. Böylece kudreti ele geçirip, mideci bürokratları okşayıp, halka "adam olmaz!" gerici diye tân edip forsunu yürüteceksin. Yaşayışınla söylediklerin arasında dağlar kadar fark olacak.

²³ İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz*, İkinci Kısım. Devlet Matbaası, İstanbul 1932, 144.

²⁴ İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz*, İkinci Kısım. Devlet Matbaası, İstanbul 1932, 131.

Sonra “devlet bahşışı” ile kazandığın devrimsel kudreti, devlete, millete baskı âleti yapacaksın.”²⁵

Kabaklı’ya bu satırları yazdıran 1964’ten 1970’e kadar altı yıl tabii senatörlük yapan Nadir Nadi’nin seçimlerin yapılmasına iki ay kala çalışmadan para almak istemediği için istifa etmesidir. Kabaklı’ya göre son iki ayı bahane edip istifa eden Nadir Nadi aslında altı yıl boyunca da pek senatörlük yapmadığı için ucuz kahramanlık yapmaktadır. Bu olay, Nadir Nadi olayı, Kabaklı’yı, bürokrasinin kahramanlık anlayışı ve özellikle de Tefvik Fikret’in ahlaki üzerinde düşünmeye sevk eder:

“Bu vaka, bizi bürokrasinin “kahramanlık” anlayışı üzerinde düşünmelidir. Rahmetli, Tefvik Fikret’i de, Sultan Hamid bir memuriyete tayin etmiş. O sırada okur-yazar zadeğânı, bir “kalem”e çırak eylemek âdet. Seninki bir yıl, iki yıl, masa başına uğramadan maaşını alıvermiş. Sonra kahramanlık eyleyelim diye düşünmüş. Son iki aylığını: “Ben çalışmadan para alamam” gerekçesiyle reddetmiş. Onun bu “faziletini” çocuklara hâlâ okutur, ezberletiriz. Aynı Fikret’in sarayda şehzadelere ders verip kese kese altın caizeler alırken, aynı sarayın padişahu Sultan Hamid için, aynı günlerde “Bir lâhza-i teahhur” şiirini yazdığı ve Türk Padişahını öldürmeye muvaffak olmayan Polonyalı Siyon âleti Ermeni anarşistini:

“Ey şanlı avcı dâmunı beyhude kurmadın
Attın fakat ne yazık ki, yazıklar ki vurmadın

diye övdüğünü hiç de düşünmeyiz. “İlerilik” tarihimiz ah, işte böyle kahramanlarla doludur. Nadir Bey’in geleneği devam ettirdiği ve zincirlere yeni bir fazilet halkası eklediği şüphesiz...”²⁶

M e h m e d Â k i f

Kabaklı’nın eleştirdiği Nadir Nadi’den bir başka Nadi’ye, baba-oğul Nadilerden, Yunus Nadi’ye geçilebilir. Baba Yunus Nadi’nin “Yeni Gün” gazetesinde, 1922’de başmakale olarak çıkan, “İki Bahar İki Gazi” yazısında, Osman Gazi ve Gazi Mustafa Kemal’i konuşturan İsmail Habib, Osman Gazi’ye, “Türbemi Yunan’dan, İzmir’i mavi – beyazdan, İstanbul’u son hafidimden ne zaman kurtaracaksın?” sorusunu sorduran İsmail Habib, bu

²⁵ Ahmet Kabaklı, *Kültür Emperyalizmi*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, 158-159.

²⁶ Ahmet Kabaklı, *a.g.e.*, 158.

soruya, Gazi Mustafa Kemal'e Mehmed Âkif'in ağzından, İstiklâl Marşı'ndan bir mısrayla, "Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın."²⁷ mısrayla cevap verdiren İsmail Habib, bir yıl sonra, 1923'te kaleme almaya başladığı "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde "İstiklâl Marşı"ndan hiç söz etmez. Hatta tam tersine Marşı Meclis kürsüsünden okuyan Hamdullah Suphi'nin, Mehmed Âkif'i eleştirdiği görüşünü serdede²⁸:

"Onu sırf bir din şairi sandık. O bize Müslümanlık cereyanını yalnız başına nazma çeken birisi gibi geldi. Din Mehmed Âkif'in nısfı ise de tamamı değildir. İçtimaî Mehmed Âkif'le vâiz Mehmed Âkif'i ayırmak icap eder. Bunlar ayrıdır, fakat kol kola, sımsıkı yürüyorlar. Onun en içtimaî şiirlerinde dinden bir nağme, en dinî şiirlerinde içtimaî Mehmed Âkif'ten bir eda görüyoruz. İkişi birbirini boş bırakmıyor, biri diğere daima müdahale eder, iki ayrı hüviyet fakat, birbirleriyle iyi kaynaşmışlar!

Milliyet cereyanının bayraktarlığını yapan Hamdullah Subhi ki din cereyanının alemdarlığını yapan Mehmed Âkif'i "Safahât"ın intişarında alkışlamış, meclisin kürsüsünde batırmıştı: Takdir o şahsiyetin iki hüviyetinden birine, savlet diğere tevcih edilmiş olsa gerek!"²⁹

İsmail Habib'in belirttiği gibi Hamdullah Subhi Meclis kürsüsünden Mehmed Âkif'i eleştirdi mi? Bu soruya cevap vermek için Mustafa Baydar tarafından kaleme alınan "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anları" adlı kitaba bakılabilir. Baydar söz konusu kitapta Büyük Millet Meclisi raporlarından hareketle Hamdullah Suphi ile Mehmed Âkif arasında geçen şöyle bir diyaloga yer verir:

"Hamdullah Suphi B. (Antalya) - ... Bütün milletim arasında geçirdiğim hayatta, muayyen itikada malik olanlara dindarane hürmet göstermişimdir. Misal olarak söylüyorum. Aranızda Burdur Mebusu Mehmet Âkif Bey'le ben birbirine mütenakız görülen yolda senelerce

²⁷ İsmail Habib Sevük, "15 inci ölüm yıldönümünde Mehmed Akif". Cumhuriyet gazetesi, 27 Aralık 1951.

²⁸ M. S. Adıgüzel, "Bir Edebiyat Tarihi Konusu Olarak Mehmed Âkif", *Yeniden Sebülürreşad Mecmuası*, Yıl: 7, Sayı: 26, İstanbul 2022, 14.

²⁹ İsmail Habib, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatı Matbaa-i Amire, İstanbul 1924, 654.

çarpıştık. Kendileri milliyetperverliğin daima aleyhinde enfes şiirler yazmışlardır.

Mehmet Âkif B. (Burdur) – Ben kavmiyet aleyhinde bir adamım, milliyet aleyhinde değil!

Hamdullah Suphi B. (Antalya) – Evet, Efendim, kavmiyet aleyhinde. 20.11.1338 (1922) Pazartesi.³⁰

Baydar söz konusu eserinde, “İstiklâl Marşımız Üzerine Bazı Görüşler” başlığı altında, İstiklâl Marşı ile ilgili yapılan tartışmalar olduğunu belirttikten sonra bunlardan Tanrıöver’le ilgili olana, Samet Ağaoğlu tarafından yapılan yer verir:

“Mehmet Âkif’in istiklâl marşı olarak kabul edilen bu şiiri üzerine bir hayli tartışma yapılmıştır. Bazı aydınlar bu şiirin, bugün Türkiye’nin peşinde koşması gereken devrimci ve milliyetçi ruhu yansıtmadığını, ayrıca bestenin de birlikte söylemeye elverişli dinamizmden yoksun olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şimdilik elimizdeki son belgeye göre bu görüşe Samet Ağaoğlu da katılmaktadır. Yazarın bu konudaki görüşlerini Türk Yurdu’nun Şubat 1967 tarihli nüshasından aşağıya aynen aktarıyoruz:

Batı Medeniyetinin bu kadar canlı ve heyecanlı taraflısı Tanrıöver’in Âkif’in, içinde “Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar” gibi bir mısraı bulunan şiirini istiklâl marşı olarak teklif etmesi, o gün için olduğu gibi bugün de yorumu güç bir hareket. Şiiri Millet Meclisi kürsüsünden o kadar sanatkârane okumuştur ki, milletvekilleri ayağa kalkarak, alkışlarla bir anda istiklâl marşı yapmışlardı.”³¹

İsmail Habib’in Safahat şairini adında kürsü bulunan eserleri üzerinden eleştiriye tâbi tuttuğu görülür. Fikret’in “Tarih-i Kadim” eseri ile Âkif’in “Süleymaniye Kürsüsünde” ve “Fâtih Kürsüsünde” eserlerinin aynı kefeye konularak yapılan bu eleştiri şöyledir:

“Mehmed Âkif ki kutuptu, Tevfik Fikret ki bir diğer kutuptu, “Tarih-i Kadim”i yazdı, diğeri “Kürsü”nün vaizlerini, ikisi karşı karşıya çarpıştılar. Hangisi daha haklı idi? Birinde uçurum, diğerinde bataklık var. Bugünkü

³⁰ Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anları*, Mentş Yayınları İstanbul 1968, 119.

³¹ Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anları*, Mentş Yayınları İstanbul 1968, 124.

milliyet cereyanına ne Fikret'in yanından, ne Âkif'in kıyısından değil, ikisine de uzakta kalan ortadaki hakikatten gidiyor!"³²

"Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" beş bin basılan birinci baskısının bitmesine rağmen yeniden basılmaz. Kitabın piyasaya çıkmasından üç yıl sonra yapılan Harf İnkılabı'nın da bunda rolü vardır. Öyle ki yazar bu kitap hakkında yazılan yazılardan oluşan 'Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi' Hakkında Tenkitler ve Cevaplar" adlı kitabı İnkılap sonrasına bırakmamak için 28 Ağustos 1928'de baskıya vermiştir.³³ Bu kitabın daha sonra birtakım eklemelerle iki cilt hâlinde "Edebî Yeniliğimiz"^{34,35} yer yer değişiklik yapılarak Yeni "Edebî Yeniliğimiz" Tanzimattan Beri I: Edebiyat Tarihi³⁶, Yeni "Edebî Yeniliğimiz" Tanzimattan Beri II: Edebiyat Antolojisi³⁷ adlarıyla yeni baskıları yapılmıştır. Yazarın soyadı kullanılmadan İsmail Habib adıyla basılan Edebiyat Bilgileri³⁸ ve soyadı kullanılarak İsmail Habib Sevük adıyla basılan Tanzimat Devri Edebiyatı³⁹ eserleri de bu kapsamda değerlendirilebilir:

Ancak yazar bu eserlerin iddia edildiği gibi Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi'nin değişik baskıları olduğu kanaatinde değildir. "Edebî Yeniliğimiz" adlı eserin ikinci cildinin sonunda, "Birkaç Noktanın İzahı" başlığı altında, bu konuyla ilgili olarak, "hiç alakası yok" kaydıyla, şöyle bir açıklama yapmaktadır:

"Bu "Edebî Yeniliğimiz" in eski "Teceddüt edebiyatı tarihi" ile hiç alakası yoktur. Aralarındaki irtibat ikisinin de aynı mevzuu tetkik etmesinden ibarettir, yoksa bazılarının zannedeceği gibi bu yeni eser eski harflerle çıkan eski kitabın yeni harflere çevrilmesinden ibaret değildir; eğer

³² İsmail Habib, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatı Matbaa-i Amire, İstanbul 1924, 657.

³³ İsmail Habib, *Neler Dediler: "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" Hakkında Tenkitler ve Cevaplar*, Akşam Matbaası, İstanbul 1928.

³⁴ İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz*, Birinci Kısım, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

³⁵ İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz*, İkinci Kısım, Devlet Matbaası, İstanbul 1932.

³⁶ İsmail Habib Sevük, *Yeni "Edebî Yeniliğimiz" Tanzimattan Beri I: Edebiyat Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1940.

³⁷ İsmail Habib Sevük, *Yeni "Edebî Yeniliğimiz" Tanzimattan Beri II: Edebiyat Antolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1940.

³⁸ İsmail Habib, *Edebiyat Bilgileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1942.

³⁹ İsmail Habib Sevük, *Tanzimat Devri Edebiyatı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1952.

böyle olsaydı yapılan yeni iş en emeksiz bir şey olurdu; halbuki müellif yeni esere, eski eser için gösterdiği cehdin, lâakal beş altı mislini sarf eyledi. Pek mahdut bir iki şahsiyet için eski kitaptaki çerçeve muhafaza edilmiş gibidir, fakat umumî heyeti itibariyle yeni eserin büsbütün ayrı bir mahiyet arz ettiğini, yazan söylemese bile okuyan anlayacaktır. Saha aynı ama gezinti farklı.”⁴⁰

Hiç alakası yok mu belki tartışılır. Ama bu yazıya konu teşkil eden Tevfik Fikret ve Mehmed Âkif’le ilgili bölümler için yazara hak verilebilir. Ancak esas değişikliği eserin adında aramalıdır. Dil inkılabı da denilen Harf İnkılabı’ndan sonra “Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi” zaten bu adla yeniden basılamazdı. Eser adındaki değişikliklerde, en azından “teceddüt” kelimesinin “yeni” ile değiştirilmesinin ardında böyle bir sebep olduğu söylenebilir.

İsmail Habib Sevük, 27 Aralık 1951 tarihinde, vefatının 15. yıl dönümünü münasebetiyle, Cumhuriyet gazetesinde, “15 inci ölüm yıldönümünde Mehmed Akif” başlıklı bir yazı kaleme alır. “Yedi kitaplık “Safahat”ın birincisi 1911 de çıktığı zaman biz Darülfünunda talebe idik.” cümlesiyle başlayan ve “Varol azim şairimiz.” cümlesiyle biten bu yazı Sevük’ün Mehmed Âkif’le ilgili o vakte kadar yazdıklarının, başta “Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi” olmak üzere tarih sırasıyla “Edebi Yeniliğimiz, İkinci Kısım”, “Yeni “Edebi Yeniliğimiz” Tanzimattan Beri I: Edebiyat Tarihi”, “Yeni “Edebi Yeniliğimiz” Tanzimattan Beri II: Edebiyat Antolojisi” ve “Edebiyat Bilgileri” kitaplarında yazdıklarının bir özeti gibidir. Yazarın Mehmed Âkif ile ilgili bu son yazısından da birkaç kesit alınabilir:

“Yedi kitaplık “Safahat”ın birincisi 1911 de çıktığı zaman biz Darülfünunda talebe idik. Yalnız mektebe değil, mekteb kadar Türk Ocağına da devam ediyoruz. O zamanlar Mehmed Akif daha çok bir din şairi olarak görülüyordu. Türk Ocağı Reisi Hamdullah Suphi de o zaman ki romantik havaya uygun parıltılı hitabetile milliyet cereyanının bayraktarlığını yapmaktadır. “Safahat” ın intişarını öyle bir milliyetçinin göklere çıkararak methetmesi umumî bir hayret uyandırdı.”

[...]

⁴⁰ İsmail Habib, *Edebi Yeniliğimiz*, İkinci Kısım. Devlet Matbaası, İstanbul 1932, 509.

“İstiklâl Marşı” şairinin mihman edildiği Taceddin Dergâhı’nda “ulvî” sıfatı hak kazanmış ne güzel geceler geçiriyorduk. Çünkü şair bize yaratmakta olduğu “Asım”ı okuyordu. Bu kitabı vecitli bir hazla dinledikçe yepyeni bir Âkif görüyordum. “Vaiz olan” Âkif büsbütün ortadan çekilip “biz olan” Âkif bütün heybetiyle meydana çıkmıştı. O ne kitap o: Demir çubukları bükmekten bin kat olan cam çubukları bükmeektir. “Asım”da Türk aruzunun mısraları da böyle bükülüyordu. Bu kitap bütün şiir âlemimizde “nev’î şahsına münhasır” bir hüviyet sahibi: Daimî bir teselsül içinde, baştan sona kadar muhavereli, kendi ile köse imam arasında hayata, hadiselere, cemiyet meselelerine, memleket davalarına, büyük taraflarımızla küçük taraflarımıza, mazideki haşmetle haldeki yoksulluğa, Balkan fecaatine karşı Çanakkale şehâmetinin destanına, hülasa yıkılan âlemlerle doğacak âleme bakan kül halinde bir eser. “Asım” yalnız bir kitap değil bir mimarî yapıdır.”

[...]

“Akif’in şiir kıymetine en inandırıcı iki şهادeti ona en zıt olan iki şairimizin sözleriyle anlatayım: Bunlardan biri Ahmed Haşim’dir. O ki hem dil, hem kanaat, hem şiir telakkisi itibariyle Akif’e karşı en aykırı kutupta bulunuyor. Öyleyken “Akşam” gazetesinin 4 Şubat 1926 tarihli nüshasında bizim “Türk teceddüd edebiyatı tarihi” nden bahsederken aynen şunu yazdı: “Bu eserde bazı göbekli ve enseli mühim zevata karşı itinasız olan müellif, faraza, yalnız şair olan Akif’in şiiri karşısında dikkatle ve hürmetle tevakkuf etmiştir.”

Akif’i beğenen diğeri, Ahmed Haşim’e nispetle ondan kat kat daha zıt olan Nâzım Hikmet’tir. Komünistliği icabı dinsiz olduğu için ideoloji itibariyle ona yalnız aykırı değil kanlı bıçaklı düşman bulunan Nâzım Hikmet “Destan”ının Dumlupınar taarruzuna ait kısmında onun şairliği için şunları yazar:

Saat beşe on var.

Kırk dakika sonra şafak

Sökecek.

"Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak".

Bilmem, nasıl anlatsam.

Akif, inanmış adam,

Büyük şair."

Hayatının son demlerinde yıllardır o kadar hasretini çekip durduğu İstanbul'a gelmeden önce onun üç beyitlik küçük bir şiiri geldi. Yusuf Ziya'nın neşrettiği bir dergide çıkan "Resmim İçin" başlıklı bu şiir muzrapsız nağme gibi kelimelerin gövdelerini eritip ruh kesilmiş bir şeydi. Fotoğrafi çekilirken gölgesi yere vurmuş. Kendisi hayat yükünü, hicran içinde, doğup büyüdüğü İstanbul'dan uzak taşıyıp dururken gölgesi toprağa kavuştu, öyle mi?

**"Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim.
Ne saadet? Hani ondan bile mahrumum ben.**

Evet gölgesi mesut, kendisi ise;

**Daha bir müddet eminim bu hayatın yükünü,
Dizlerim titreyerek çekmeğe mahkûmum ben.**

Tek emeli şu: O kadar özlediği o toprağa o kadar candan sevdiği İstanbul'da kavuşsa. Erenköyü'ne tren bileti ister gibi ölümü o kadar sükûnetle isteyişi bundan:

**Çöz de, ya Rab, yükümün kördüğüm olmuş bağıını,
Bana çok görme nihayet bir avuç toprağını.**

Ertesi sene İstanbul'a kavuştu. Fakat Şişli Sıhhat Yurdunda yatmaktadır. İlk ziyaretimde bu şiiri okuyorum. Üçüncü mısradaki "bir müddet" kelimesi dergide "bir kaç yıl" diye çıkmıştı. Bu şiiri bitirince gözleri parlayarak "Aman dedi bir kaç yıl nasıl diyebilirim, doğrusu daha bir müddet." dedi ve sahiden bir müddetçik sonra ölüverdi. Ölüverdi demek de ne demek? Onun yedi kitabı Türk dili durdukça nesilleri yaşatıp duracak. Ne kadar yaşayan var ki yazdıklarını bilen yok. O ki yaşatandır, yaşatmaktan daha kıymetli yaşayış olamaz. Böylesine öldü denir mi? Varol azim şairimiz."

İsmail Habib Sevük'ün yazısını bitirirken kullandığı "Varol azim şairimiz" övgüsü sanki Nâzım Hikmet'in "Âkif, inanmış adam / büyük şair." mısralarına bir gönderme gibidir. Bir başka gönderme de, Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" adlı eserin yazılmasına sebep olan Tefik Fikret'in bizim en büyük şairimiz olduğu anlayışına yapılmıştır. Bu vesileyle Nazım Hikmet'in şiirinden daha sonraları "büyük şair" mısranın çıkarıldığı belirtilebilir. Bu vesileyle Âkif'e büyük şair diyen Nâzım

Hikmet'in İstiklâl Marşı'na da "bizim İstiklâl Marşımız" dediğini belirtmek gerekir:

"Yirminci yüzyıldayız, Kerim,
yüreğimizde Marseyyez,
ve bizim İstiklâl Marşımız
ve Enternasyonal marşı..."⁴¹

Nâzım Hikmet'in İstiklâl Marşı için yaptığı "ve bizim İstiklâl Marşımız" vurgusu çok önemlidir. Bu demektir ki Mehmed Âkif'e "büyük şair" demesine yol açan İstiklâl Marşı onun için bir millî mutabakat metni hükmündedir. Yine aynı hüküm Tevfik Fikret için verilen "bizim en büyük şairimiz" hükmünü içine sindiremediği için "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" adlı eserini yazan ve "Âkif, inanmış adam / büyük şair" mısralarının sahibi Nâzım Hikmet'in dediği gibi "İstiklâl Marşı" şairi için "Varol azim şairimiz" diyen İsmail Habib için de geçerlidir.

S o n u ç

İsmail Habib'in bir nevi Cumhuriyet'in edebiyata bakışı demek olan "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi"nin çıkışı Tevfik Fikret'in vefatından 10 yıl sonra, Mehmed Âkif'in vefatından ise 13 yıl önceye rastlar. Bu süre zarfında biri Fikret'le ilgili, Köprülüzade Mehmed Fuad'ın "Tevfik Fikret ve Ahlakı"⁴², diğeri Mehmed Âkif'le ilgili, Süleyman Nazif'in "Mehmed Âkif"⁴³ adlı kitapları yayımlanır. İsmail Habib'in söz konusu eserinde "Fikret ve Ahlakı" başlığını açması Köprülüzade'ye, "Âsım"dan bahsetmesi ise Süleyman Nazif'e hamledilebilir. Ama dönemin asıl büyük edebiyat olayı Köprülüzade'den 10 yıl sonra Hasan Âli Bey'in yeni harflerin ilk kitabı olarak Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kadim"i ile "Doksan Beşe Doğru" adlı eserlerini yayımlamış olmasıdır. Millî marş değişmedi ama 1921'de millî marş olarak kabul edilen "İstiklâl Marşı"na 1922'de bir defa değinen İsmail Habib daha sonra bu konuya uzun yıllar nerdeyse hemen hiç değinmemesi düşündürücüdür. Onun Mehmed Âkif ismini "İstiklâl Marşı"yla birlikte

⁴¹ Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, 526.

⁴² Köprülüzade Mehmed Fuad, *a.g.e.*

⁴³ Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Kapı Yayınları, İstanbul 2015.

anması 1940'lar, asıl 1950'den sonradır. Tevfik Fikret için verilen "bizim en büyük şairimiz" hükmünü içine sindiremediği için "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" adlı eserini yazan İsmail Habib, 27 Aralık 1951 tarihinde, vefatının 15. yıl dönümünü münasebetiyle, Cumhuriyet gazetesinde, "15 inci ölüm yıldönümünde Mehmed Akif" başlıklı bir yazısında "İstiklâl Marşı" şairi hakkında Nâzım Hikmet'tin de etkisiyle içine sindirdiği hükmü verir: "Varol azim şairimiz."⁴⁴

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, M. S. "Bir Edebiyat Tarihi Konusu Olarak Mehmed Âkif", *Yeniden Sebülürreşad Mecmuası*, Yıl: 7, Sayı: 26, İstanbul 2022.
- AYVAZOĞLU, Beşir, *Fikret*, Everest Yayınları, İstanbul 2021.
- BAYDAR, Mustafa, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anları*, Menteş Yayınları, İstanbul 1968.
- ÇOTUKSÖKEN, Betül, "Tarih-i Kadim"e Göre Tevfik Fikret ve Tarih". haz. B. Sadık Albayrak, Nihat Ateş, *Tevfik Fikret, Savaşçı Bir Şairin Portresi*, Türkiye Yazarlar Sendikası Yayınları, İstanbul 2001.
- ERSOY, Mehmet Akif, *Safahat*, haz. Necmettin Türinay, TBMM Yayınları, Ankara 2021
- İsmail Habib, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatı, Matbaa-i Amire, İstanbul 1340.
- İsmail Habib, *Neler Dediler: "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" Hakkında Tenkitler ve Cevaplar*, Akşam Matbaası, İstanbul 1928.
- İsmail Habib, *Edebiyat Bilgileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1942.
- İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz, Birinci Kısım*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.
- İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz, İkinci Kısım*, Devlet Matbaası, İstanbul 1932.
- KABAKLI, Ahmet, *Kültür Emperyalizmi*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.
- KIRŞEHİRLİOĞLU, Erol, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1963.

⁴⁴ İsmail Habib Sevük, 1951.

- Köprülüzade Mehmed Fuad, *Tevfik Fikret ve Ahlakı*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1918.
- MERİÇ, Cemil, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- MERİÇ, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Nâzım Hikmet, *Memleketinden İnsan Manzaraları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011
- SEVÜK, İsmail Habib, *Yeni "Edebî Yeniliğimiz" Tanzimattan Beri I: Edebiyat Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1940
- SEVÜK, İsmail Habib, *Yeni "Edebî Yeniliğimiz" Tanzimattan Beri II: Edebiyat Antolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1940.
- SEVÜK, İsmail Habib, *Dil Da'vâsı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1949
- SEVÜK, İsmail Habib, "15 inci Ölüm Yıldönümünde Mehmed Akif", *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Aralık 1951.
- SEVÜK, İsmail Habib, *Tanzimat Devri Edebiyatı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1952.
- Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Kapı Yayınları, İstanbul 2015.
- Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, Tertip ve telif eden Fahri Uzun, İnkılâp ve Aka Kitabevleri İstanbul 1973.
- YÜCEL, Hasan-Âli, *Tarihi Kadim Doksan Beşe Doğru*, haz. Canan Yücel Eronat, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

“LITERATURE IN THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC: İSMAIL HABİB’S
THOUGHTS ON TEVFİK FİKRET AND MEHMED ÂKİF”

Abstract

İsmail Habib’s work titled “Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi” is the first book on the history of literature in the Republic Era. The author’s reason for writing this work is an anecdote in which Tevfik Fikret is considered as the greatest poet with tacit approval of the founder of the Republic. For the writer who does not agree with this opinion, Tevfik Fikret’s language, which is far from the pure Turkish, is not suitable for the new era. The first work published after the alphabet reform is Tevfik Fikret’s poem, Tarih-i Kadim, a work distinguished by its outspoken rejection of İslamic tradition. İsmail Habib acknowledges Tevfik Fikret’s understanding of morality by positioning it against Mehmed Âkif’s conception of morality. For İsmail Habib, with its aforementioned poem, Fikret deserves praise as the poet who brings secularism to and expels the idea of ummah from Turkish poetry. Mehmed Âkif’s belief that the foundation of morality is fear of God is not shared by İsmail Habib. On the other hand, İsmail Habib, who does not mention İstiklal Marşı in Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, finds Mehmed Âkif praiseworthy with his plain and mature Turkish. In this paper, providing an account of İsmail Habib’s perspective on Mehmed Âkif and Tevfik Fikret in the first years of the Republic through focusing on his works, “Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi” and “Edebi Yeniliğimiz” is being aimed.

Keywords

Republic, Literature and Morality, İsmail Habib, Tevfik Fikret, Mehmed Âkif.